СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
Факултет по класически и нови филологии
Център за източни езици и култури
Катедра за езици и култури на Източна Азия
Секция Китаистика

Антония Димова Цанкова

ФАКУЛТАТИВНОСТ НА АСПЕКТУАЛНО-ТЕМПОРАЛНИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ В СЪВРЕМЕННИЯ КИТАЙСКИ ЕЗИК

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване на
образователна и научна степен„доктор”

Професионално направление:
2.1 Филология (Лингвистика на китайския език)

Научен консултант: проф. д-р Александър Алексиев

София, 2015

Дисертантът работи като преподавател в СУ „Св. Климент Охридски”, Факултет по класически и нови филологии, Катедра по езици и култури на Източна Азия и е докторант на самостоятелна подготовка.

Дисертационният труд се състои от 270 страници
Основен текст: 240 стр.
Брой на литературните източници: 244
Брой на фигурите: 22
Брой на таблиците : 20
Брой на публикациите по дисертацията: 6

Използвани в автореферата съкращения:

СКЕ – съвременен китайски език

RVC – от Resultative Verb Complex (Xiao & McEnery 2004) – модификатор със значение резултат или посока на действието

Redupl. – от Reduplication (Xiao & McEnery 2004) – редупликация (удвояване) на глагола

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 06.07.2015 г. от 14.00 ч. в зала 111, Център за източни езици и култури към СУ „Св. Климент Охридски”, бул. „Т. Александров“ № 79, на открито заседание на Специализираното научно жури.

КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Увод

Глава I. Анализ на факултативността като лингвистично явление и проекциите му в системата на китайската граматика
1.1. Обзор на изследванията по въпросите на факултативността и вариантността в различни по тип езикови системи
1.2. Определяне сферата на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език
1.3. Изследвания върху аспектуално-темпоралната система на съвременния китайски език във връзка с проблема за определяне на граматичните категории
1.4. Изучаване на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език – състояние и проблеми
1.5. Фактори на факултативността и механизми на експликация на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език

Глава II. Теоретични основания и методология на изследване на факултативността в съвременния китайски език
2.1. Теоретични основания за анализ на вариращите глаголни показатели. Нива на реализация на аспектуално-темпоралната семантика в съвременния китайски език
2.2. Двукомпонентната теория на аспектуалността и нейното приложение в китайския език
2.3. Методология и програма за експериментално изследване на границите и условията на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език

Глава III. Характеристики и функции на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език
3.1. Перфективна аспектуална зона
    3.1.1. Анализ на аспектуално-темпоралния суфикс 了 $_1$
    3.1.2. Анализ на фразовата частица 了 $_2$
    3.1.3. Анализ на аспектуално-темпоралния суфикс 过
3.2. Имперфективна аспектуална зона
    3.2.1. Анализ на аспектуално-темпоралния суфикс 着
    3.2.2. Аналитична форма за прогресив с показателя 正

Глава IV. Анализ на резултатите от експерименталното изследване върху употребата на аспектуално-темпоралните показатели
4.1. Анализ на данните по експериментален текст Вариант I
4.2. Анализ на данните по експериментален текст Вариант II
4.3. Отчитане границите на вариране между минималната и максимална интуитивна употреба на аспектуално-темпоралните показатели (Сравнение на резултатите от Вариант I и Вариант II)

4.4. Анализ на данните по експериментален текст Вариант III
4.5. Анализ на данните по експериментален текст Вариант IV
4.6. Отчитане на границите между минималната и максимална съзнателна употреба на аспектуално-темпоралните показатели в индивидуален и общ план (Сравнение на резултатите от Вариант III и Вариант IV)
4.7. Определяне сферата на факултативността във варирането между интуитивната и съзнателна употреба на аспектуално-темпоралните показатели (Сравнение на получените резултати от Вариант I и Вариант III, както и от Вариант II и Вариант IV)
4.7.1. Сравнителен анализ на резултатите от Вариант I и Вариант III
4.7.2. Сравнителен анализ на резултатите от Вариант II и Вариант IV
4.7.3. Отчитане общия диапазон на вариране в употребата на изследваните показатели
4.8. Факторен и корелационен анализ на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели 了,过 и 着

Заключение

Списък на основните означения и съкращения

Библиография

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд представя явлението факултативност в сферата на аспектуално-темпоралните показатели в СКЕ. Работата се основава на емпирично изследване в четири варианта с цел да бъде отчетена статистически и анализирана минималната и максимална интуитивна и съзнателна употреба на формативите. На базата на корелационен анализ върху получените данни се представят изводи относно влиянието на фактори от различни езикови нива върху механизмите на функциониране на вариращите граматични показатели и съществената роля на надезикови (прагматични) фактори върху окончателната реализация на изследваните форми в речта.

Актуалността на изследването се определя от важното значение на явленията вариантност и факултативност във функционирането на аспектуално-темпоралната система на СКЕ. В съвременните синологични изследвания все още не е представян цялостен и обоснован от емпирични данни анализ на границите, формите, механизмите, нивата на зависимост и обусловеност на явлението факултативност на граматичните показатели. Системното изучаване на сферата на факултативността и свързаните с нея механизми на реализация на вариращите аспектуално-темпорални форми в речта има важно теоретично значение както за синологичните лингвистични изследвания, така и за изследванията в областта на общото и сравнително езикознание. Представянето на цялостен научен подход при описанието на дадените явления би допринесло за актуализиране на методическите основи и подходи с оглед на трудностите при преподаване и усвояване на вариращите граматични форми.

Целта на изследването е да бъде представен цялостен и емпирично обоснован анализ на сферата и механизмите на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в СКЕ.

Така поставената цел се реализира чрез решаване на следните конкретни **задачи на изследването**:

1. Разработване на методологична основа за емпирично изследване на факултативните граматични форми.
2. Провеждане на експериментално изследване върху определен обем езиков материал с участието на достатъчен брой информанти – носители на езика и квалифицирани преподаватели по китайски език.
3. Статистически анализ на получените от експерименталното изследване емпирични данни.
4. Описание на резултатите от статистическия анализ и представяне на изводи относно варирането в границите на интуитивната и съзнателна употреба на аспектуално-темпоралните показатели от носители на езика.
5. Представяне на корелационен анализ върху факторите на факултативността от различни езикови и надезикови нива и изводи относно механизмите на експликация на показателите на повърхностната структура на езика.

Обект на изследването е аспектуално-темпоралната система на съвременния китайски език и зоната на факултативността, представляваща сравнително широка сфера на вариране в избора между неутрален вид и маркирана граматична форма при еднакви езикови условия и без промяна на аспектуалната перспектива на изказването. **Предмет на изследването** е функционирането на аспектуално-темпоралните показатели 了，过 и 着, условията и факторите за тяхната граматична факултативност. Тези условия и фактори се разглеждат на първо място като резултат от типологично обусловения и сравнително късен процес на граматикализация на формативите, тяхната богата семантична вариантност и произтичащата от това мултифункционалност. Проследяват се семантичните, синтактични, прозодични, модални, стилистични, текстообразуващи и прагматични функции на аспектуално-темпоралните маркери, тяхната роля и възможни зависимости при избора на равностойни варианти на граматично оформяне с една и съща аспектуално-темпорална интерпретация.

Методите на изследването представляват синтез от няколко теоретични направления, като се основават главно на функционалната лингвистика и семантико-прагматичния подход при изучаване на езиковите явления. Анализът на аспектуално-темпоралната система на съвременния китайски език се базира на предложената от К.Смит и детайлизирана от Сяо и Макенъри (Smith 1997, Xiao & McEnery 2004) двукомпонентна теория на вида.

Обработката и анализа на данните от експерименталното изследване се извършва по статистическата програма SPSS с отчитане на стандартния корелационен коефициент на Пирсън – Браве и прилагане на метода на множествен факторен (регресионен) анализ за отчитане на корелациите и влиянието на различни факторни модели върху факултативността на изследваните показатели.

Научната новост на дисертационното изследване се състои в това, че за първи път явлението факултативност на граматичните показатели в СКЕ става обект на цялостно и системно проучване. Изследването въвежда стъпаловиден подход при структуриране нивата и вариантите на реализация на аспектуално-темпоралната семантика на формативите в съответствие с двукомпонентната теория на вида. Предложена е оригинална методология за цялостно експериментално изследване с цел отчитане границите на вариране в употребата на аспектуално-темпоралните суфикси в реални езикови ситуации. В рамките на експерименталното изследване е определен набор от релевантни признаци (семантични, синтактични, текстообразуващи и др.), по които се съставя сравнителна оценка и корелационен анализ на факторите, оказващи влияние върху функционирането на маркерите. Емпиричното изследване доказва изключително широки граници на вариране в употребата на показателите и решаващата роля на надезиковите и комуникативни функции във факултативната употреба на разглежданите маркери.

Практическият принос на изследването се състои в системното описание на принципите на употреба/неупотреба на аспектуално-темпоралните показатели, което може да послужи при съставянето на методически пособия и учебници по

граматика, също така за изследвания по граматическа семантика и теория на граматикализацията в общото и сравнително езикознание.

Базовият материал за експерименталното изследване представлява част от съвременна китайска новела 改写人生[1] „Да пренапишеш живота си" от 徐奇峰 (Сю Цифън, 2008). В качеството на **допълнителен лингвистичен материал** за описание на съчетаемостните свойства и функции на изследваните показатели е използван Корпуса на съвременния китайски език[2], разработен от Центъра за китайска лингвистика към Пекинския университет, както и различни по жанр материали, публикувани в официални сайтове на съвременен китайски език.

Апробация на резултатите от дисертационното изследване

Резултатите от изследването са представяни на национални и международни научни конференции: Първа и Втора международни конференции по китаистика „Пътят на коприната" (София, 2011 и София, 2013), Национална научна конференция „Страните от Източна Азия и света – взаимоотношения и взаимодействия" (София, 2012), Научна конференция „Япония – времена, духовност и перспективи" (София, 2012), XXVII-та международна научна конференция по източникознание и историография на страните от Азия и Африка „Локално наследство и глобална перспектива" (Санкт-Петербург, 2013) и др. По темата на дисертацията са публикувани 6 статии в научни сборници.

Структура на дисертационния труд

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, списък на използваните означения и съкращения и библиография. Библиографията включва 244 използвани източници на български, руски, английски и китайски език.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Увода** се обосновава избора и актуалността на темата, определят се целите, задачите, обектът и методите на изследването, аргументират се научният и практически принос на дисертационния труд.

Глава I представя обзор на изследванията в областта на вариантността и факултативността и проекциите на тези лингвистични явления в системата на китайския език. Явлението факултативност на граматичните показатели е специфична типологична характеристика на китайската езикова система, която най-общо се изразява в незадължителност на граматичните категории и/или средствата за тяхното изразяване. Раздел 1.1 представя изследванията по въпросите на факултативността и вариантността в различни по тип езикови системи. Термините вариантност, както и вариативност се прилагат широко в лингвистичните изследвания, означавайки няколко различни типа понятия: първо, наличието в езика на отделни разновидности – географски варианти, диалекти, функционални типове, жанрово-стилови видове и др.; второ, паралелното функциониране в езика – в една или няколко негови разновидности и на различни

[1]徐奇峰.改写人生. 2008 [Електронен ресурс]URL:http://www.du7.com/html/0/856/326466.html

[2]Достъпен на: http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp

нива, близки по съдържание и/или оформление единици; трето, различни възможни реализации (семантични и/или функционални) на една и съща езикова единица при различни условия. Проявявайки се в процесите на функциониране на езика, вариантността представлява един от вътрешните езикови фактори за развитието и изменението на езика. На фона на вариантността и вариативността се проявява явлението **факултативност**, което също може да бъде проследено на различни езикови нива и да има различни измерения както в типологичен, така и в диахронен план.

В редица изолиращи и аглутинативни езици явлението факултативност е широко застъпено на морфологично ниво, то има специфични проекции в сферата на функциониране на формалните показатели на определени граматични значения (категории). Според данни на Д. Джил за проведено сравнително изследване на средствата за изразяване на категориите вид, време и наклонение в почти 500 езика в света, задължителното и факултативното маркиране на тези категории показват ясно изразено типологично и географско разпределение. Районите, в които преобладават факултативните аспектуално-темпорални категории са Китай, континенталната част на Югоизточна Азия, основната част от Индонезийския архипелаг, Западна Нова Гвинея (Gil 2011).

За разлика от езиците с флективна типология, в които словоизменителните афикси са *неотделима* част от думата, а граматичните категории функционират в относително строго противопоставени един на друг редове от морфологични форми (грамеми), за изолиращите и някои аглутинативни езици е типологично присъща възможността за сравнително свободно отделяне, или „изпускане” на словоизменителни афикси от състава на думата. В най-голяма степен това е характерно именно за изолиращите езици, в които основната структурна и градивна единица на езика се явява не думата (която в тези езици не се разграничава по естествен път, а представлява теоретично, научно понятие), а т.нар. сричкоморфема – минималната градивна единица на езика, която едновременно с това притежава относително голяма степен на самостоятелност, т.е. може да функционира като цялостна и самостоятелна дума както в съчетание с определени лексикални и граматични (словоизменителни) единици, така и без тях.

Въпреки тези типологични особености, във флективните езици също могат да бъдат наблюдавани някои граматични явления, сходни по тип с проявленията на вариантността и факултативността в морфологията на изолиращите и аглутинативни езици. Такива вариращи форми могат да бъдат обобщени в две основни направления:

А) Случаи на „нестандартна” замяна между противопоставени в граматична опозиция форми с цел постигане на определен стилистичен ефект;

Б) Случаи на неутрализация на частни граматични значения чрез употреба на форма от по-обобщен, по-неутрален тип.

На този общолингвистичен фон, формиран от езиците с флективна морфология и залегнал в основите на класическото индоевропейско езикознание се откроява спецификата на функциониране на граматикализираните морфеми в изолиращите езици, в частност – в китайския език.

В китайския език грамемата не представлява неотделима част от пълнозначната дума, а последната може да функционира без каквито и да било граматични показатели. Немаркираната форма на думата няма ясно определено граматично значение. Тя се разглежда като абсолютна, или неутрална форма, която притежава потенциала да изразява широк спектър както лексикални, така и (при определени контекстови условия) имплицитно предавани частни граматични значения, присъщи на определен набор от специализирани граматични показатели. Тази типологична особеност на изолиращите езици може да се разглежда като основна предпоставка за факултативната употреба на граматичните форми.

Според сравнително-типилогичното изследване на Д. Джил, не всички изолиращи езици се характеризират с факултативно маркиране на *аспектуално-темпоралните категории* – за част от тях граматичните форми имат задължителен характер, а при останалите се наблюдават различни проявления, също така *различна степен* на факултативност на граматичните маркери. Този факт се обяснява с различията във времето на възникване на дадените форми и спецификата на развитие на езика като цяло, като се подчертава установената корелация между маркирането на предикативността (чрез личните форми на глагола и др.) и маркирането на аспектуално-темпоралните значения (Gil 2011). Други лингвисти разглеждат факултативността на формообразувателните елементи от сравнително-историческа гледна точка като възможен „преходен" етап в развитието на граматичните форми (Bybee, Perkins and Pagliuca 1994, Zoe Wu 2004). Те отбелязват, че граматикализиращите се морфеми имат общото свойство, наречено „увеличаване на честотността" ("frequency increase"), което се изразява в това, че новите функционални елементи преминават в развитието си от етап, на който те се използват задължително само в ситуации, които без маркиране биха допускали нееднозначна интерпретация, към етап, когато те започват да бъдат използвани навсякъде, където значението им е съвместимо с общия контекст.

В раздел 1.2 се определя сферата на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в СКЕ. На първо място, извън рамките на категорията факултативност се разглеждат случаите на задължителна употреба и на задължително отсъствие на показателите при наличието на съответното функционално значение, а също и случаите на регулярно запазване на двустранната връзка „граматична форма – граматично значение" чрез съответстваща промяна в аспектуалната перспектива като резултат от промяната в граматичното маркиране.

Сферата на факултативността на видово-времевите категории в СКЕ може да бъде дефинирана като: **Възможността в едни и същи контекстуални условия да бъде граматически допустима взаимната замяна между неутралния вид на глагола и маркираната форма в рамките на фразата без промяна на аспектуално-темпоралната перспектива на изказването**.

Различните степени и варианти на факултативност на аспектуално-темпоралните маркери в СКЕ могат да бъдат обобщени в следните основни категории:

А) Случаи, в които един от възможните варианти на употреба се възприема като основен, или стандартен в дадената речева ситуация, а употребата на другия

допустим вариант е относително „нетипична” и обусловена от допълнителни необходими условия.

Б) Случаи, при които маркираната и немаркираната лексема са свободно и взаимно заменяеми без разлика в граматичната интерпретация на изказването, а изборът между двете е мотивиран от допълнителни модални, акцентни, текстообразуващи и др. фактори.

В) Случаи, при които изборът между потенциалните граматични варианти зависи от функционалния стил на езика.

Раздел 1.3 представя изследванията върху аспектуално-темпоралната система на съвременния китайски език и проблема за определянето на граматичните категории. Традиционно възприетото разбиране за граматичните категории като системи от взаимноизключващи се и ясно противопоставени една на друга граматични форми е несъвместимо с аспектуално-темпоралната система на китайския език, при която граматичните форми не са противопоставени една на друга, нито пък са ясно противопоставени на отсъствието на показател. Видово-времевият форматив може да отсъства дори при наличие във фразата на съответстващото му граматично значение. Новите лингвистични изследвания дават възможност за разрешаване на проблемите с несъответствието между аспектуално-темпоралната система на китайския език и рамките на традиционната лингвистика. Това може да бъде постигнато чрез разширяване и допълнително дефиниране на парадигмата на граматичните категории, специфични за редица изолиращи и аглутинативни езици. Освен парадигмите на основата на еквиполентна и привативна опозиция се предлага включването на трети тип парадигма, при която една от формите е речниковата - тя е лишена от граматичен показател, като при това неговото отсъствие не е еквивалентно на наличието на нулев показател, а другата форма (или форми) имат положителни маркери. При този тип парадигма „неутралната” речникова форма се явява неохарактеризирана от гледна точка на дадената граматична категория. Поради това всъщност тя не влиза в състава на парадигмата, а служи като един вид фон, на основата на който се разглеждат останалите форми на дадената лексема. В същото това време, обаче, в определени условия и при определен контекст тази форма може да приема значението на всяка една от противопоставените й „не-неутрални” форми (Касевич 2006). За китайския език е характерна парадигма от третия тип, в условията на която именно се поражда явлението факултативност.

Съвременната теория на функционалната лингвистика се стреми към универсално разглеждане на езиковите категории, приемайки, че те могат да имат различни по тип средства за изразяване, включително и неграматични. Освен това, при реалната употреба на езика редица лексикални и граматични елементи могат да изразяват допълнителни значения, които не са трайно свързани с тези елементи, и затова не са компонент на езиковата семантика, а представляват прагматични значения (основните положения на функционалния подход към изследване на езика са представени в Бондарко 1971, 1984, 1987, 2001, 2005; Dik 1978, 1989; Halliday 1973, 2004 и др.). Функционалната граматика разглежда в единна система средства, отнасящи се към различни езикови нива, но обединени въз основа на общи семантични функции. Разглеждат се универсални семантични категории

(аспектуалност, темпоралност, определеност-неопределеност, единичност-множественост, сравнение и др.), всяка от които образува свое функционално-семантично поле, състоящо се от средства, принадлежащи към различни езикови нива, а също така и от комбинирани езикови средства, взаимодействащи си на основата на общи семантични функции (Бондарко 1971).

Много важна за изграждането на теоретичната рамка за описание на аспектуално-темпоралната система на китайския език е концепцията за градуалния характер на граматичните значения (Плунгян 2003), която отчита влиянието на диахронния фактор в областта на граматиката. Приема се, че в историята на езика граматичните категории не възникват внезапно, те са резултат от дълга еволюция на изначално различни езикови елементи, които постепенно започват да образуват определена „задължителна конфигурация", която от своя страна с течение на времето може да се измени или да се разпадне, и затова граматичните категории не представляват строго зададени и неизменни логически структури. По тази причина в различните езици по света са възможни „по-силно граматични" и „по-слабо граматични" явления. Идеалният случай на „прототипична" граматична категория – това е компактно множество от взаимноизключващи се задължителни морфологични показатели, образуващи двойки противопоставени редове с ясна структура. Но наред с тези случаи в различните езици се наблюдават и цял ред други, по-маргинални образования, които могат да се разглеждат като „граматична периферия". Тези езикови средства са:

- Неморфологично изразени граматични значения;
- Регулярни, но незадължителни морфологични значения;
- Случаи на импликативна реализация на грамемите;
- Ограничено (или частично) задължителни значения (Плунгян 2003).

Следователно, може да се приеме, че граматичността като универсално понятие няма резки и контрастни граници, а притежава градуална структура, чието ядро се формира от елементи с най-силна степен на граматикализация, а в периферията й попадат явления с различна, по-слаба степен на граматикализация, отдалечаващи се съответно по този признак от прототипичното ядро на дадената категория.

Раздел 1.4 представя обзор на изследванията върху факултативността на аспектуално-темпоралните показатели в съвременния китайски език.

Функционирането на вариращите в употребата си граматични форми привлича вниманието на редица изследователи още от края на XIX в. Факултативността като специфична характеристика на китайската езикова система се превръща в обект на по-специално внимание през 60-те години на XX в. главно в руската лингвистична школа, представени са отделни статии по проблемите на факултативността (виж Солнцева 1963 (1); Солнцева 1963 (2); Солнцев 1963; Солнцева, Солнцев 1965), по-късно и сборник от серията «Восточное языкознание» (виж Омельянович 1982; Рубинчик 1982; Семенас 1982; Солнцев 1982; Солнцева 1982; Цуканов 1982; Шутова 1982; Янкивер 1982). Доколкото ни е известно, в китайската и западноевропейската лингвистична школа факултативността не се разглежда като отделно явление и не се свързва с аналогичен термин. В англоезичната литература явлението се дефинира като

“optionality of marking” (изборно маркиране) (Hawkins, Liszka 2003; Nomoto 2013 и др.), а в китайскоезичните изследвания се използва понятието “隐现” (букв. скриване и проява /на маркера/) (Li Xingya 1989). Правилата на функциониране и употреба на отделните форми са представени в общи гараматики и отделни разработки, описващи самите граматични форми или методиката на преподаването им (Zhang 1953, Яхонтов 1957, Huang 1978, Lü 1979, Lü 1981, Zhu 1984, Fang 1992, Chu 1998, Тань 2002, Xiao & McEnery 2004 и др.).

Към настоящия момент в лингвистичната литература са представени няколко основни експериментални изследвания на факултативността в употребата на аспектуално-темпоралните показатели в СКЕ, а именно на В.М. Солнцев и Н.В. Солнцева (1965), Дж. Спанос (Spanos 1979), П. Дъф и Д. Ли (Duff & Li, 2002), Хокинс и Лисзка (Hawkins, Liszka 2003). Последните две изследвания разглеждат съответно проблема на усвояването на аспектуалните форми при изучаване на китайския език като чужд, и количествените показатели за факултативно маркиране на формите за минало време от носители на китайския език, изучаващи английски като втори (чужд) език.

Наличните експериментални разработки представят явлението факултативност частично, от определена гледна точка или се концентрират върху употребата на конкретен аспектуален показател, като отчитат основно съзнателната употреба на аспектуалните маркери. В научната литература все още не е представено цялостно и подробно експериментално изследване, насочено както към съзнателната, така и към интуитивната употреба на маркерите в реални речеви условия.

Глава II описва теоретичните основания и методологията на изследване на факултативността на видово-времевите показатели в СКЕ.

В раздел 2.1. се представят функционално-семантичните категории аспектуалност и темпоралност. В китаистиката е прието да се разглеждат синкретични видово-времеви категории, които служат за описание на характера на протичане на действието едновременно от позициите на аспектуалност, време и модалност (Яхонтов 1957, Колпачкова 2011). Тази гледна точка не се споделя от всички лингвисти, редица изследователи приемат граматичните форми на глагола като чисто видови, и разглеждат китайския език извън категорията време (Smith 2005; Xiao & McEnery 2004; Lin 2006). В настоящото изследване се приема съществуването на синкретични аспектуално-темпорални форми. В контекстуално-независимо изречение употребата на изследваните суфикси винаги противопоставя маркираната фраза спрямо немаркираната по отношение времето на протичане на описваната ситуация, което по подразбиране е ориентирано спрямо момента на говорене, но при наличие на друга контекстуална информация точката на отчитане може да бъде отнесена спрямо друг, обозначен в контекста (референтен) момент. Поради това може да се приеме, че показателите 了，过，着 изразяват „относително време” (Яхонтов 1957).

В качеството на теоретична основа за описание на аспектуално-темпоралната система на СКЕ и функционирането на глаголните формативи се използва двукомпонентната теория на вида (Smith 1997), представена в раздел 2.2. Според нея композиционалната природа на категорията аспектуалност е резултат от

взаимодействието между двата съставляващи компонента – ситуационния тип (лексикалния вид) и аспектуалния ракурс (граматичния вид), като окончателната видово-времева интерпретация на изказването се формира в резултат на наслагването на аспектуалния (граматичния) ракурс върху ситуационния тип (т.е. въхру аспектуално-релевантната лексикална семантика на глаголния предикат). Това от своя страна обуславя многостепенен, или стъпаловиден процес на формиране на общата видово-времева интерпретация на изказването (Колпачкова 2011).

2.2.1.**Ситуационният тип** (аспект) е базовият компонент на аспектуалността, той от своя страна също представлява многостепенно явление. Неговата композиционална природа се отчита в редица аспектуални изследвания (Verkuyl 1972, 1993; Dowty 1979, 1982, 1986; Smith 1997, Xiao & McEnery 2004 и др.). Сяо и Макенъри предлагат тристепенен модел на ситуационния тип (аспект), в който се определят по-детайлни нива на възможни трансформации на аспектуалната семантика, а именно: (1) предикат („nucleus level" – ниво глаголна лексема), (2) предикат с неговите аргументи ("core level" – ядрено синтактично ниво) и (3) предикат с аргументи и други независими от предиката елементи ("clause level" – изреченско ниво). При формирането на цялостната структура на аспектуалността, на всяко едно от тези нива е възможно допълнително комбиниране на ситуационния вид с формалните показатели на граматичния вид.

1) На **ниво глаголна лексема** ситуационният тип се определя от семантично присъщия за всеки един предикат начин на протичане на глаголното действие, наричан още с термините „Aktionsart" (Vendler 1957), „lexical aspect" (Comrie 1976), „situation type" – ситуационен тип (Smith 1997), „акционалност", или „акционален клас" (Колпачкова 2011), „kind of action" – вид на действието (общоприет термин). Основните критерии за разграничаване на типа на действието, според системата, предложена от Вендлер, допълнена от Смит и широко използвана в съвременната аспектология, са признаците [±пределност], [±продължителност] и [±динамичност]. По отношение на китайския език като релевантен се разглежда и признака [±резултативност] (Tai 1984, Колпачкова 2011). Според тази система, на първо място предикатите се разделят на **действия** (actions) – характеризират се с динамика на протичане, и **не-действия**, или статични предикати/състояния (states, statives) – представляват хомогенни ситуации, без динамика. А действията, от своя страна, се разделят според положителните или отрицателни характеристики на двата признака [±пределност] и [±продължителност] на четири групи - Достижения (Achievements), Извършвания (Accomplishments), Поредица от съставляващи действия (Semelfactives), Дейности (Activities)[3].

В дисертационната работа се разглеждат основните класове и подкласове предикати от гледна точка на тяхната съчетаемост с видово-времеви суфикси и придобиваните в резултат на маркирането им граматични значения.

---

[3]Използваният тук превод на термините, характеризиращи вида на действието е авторски и не съвпада с предложената от С. Коева терминология в „Българският ФреймНет 2010" (Коева 2010) .

Обобщавайки семантичната класификация на глаголите в китайския език от гледна точка на техните аспектуални свойства следва да подчертаем, че различните семантични групи (или акционални класове) имат различна *аспектуална валентност*, а при съчетаването си с един и същи граматичен маркер могат да придобиват различна аспектуална интерпретация.

Модификации на ситуационния вид на ниво глаголна лексема:

На това ниво са възможни две морфологични модификации, които водят до промяна на аспектуалната семантика на глагола: присъединяване на модификатор (**RVC),** и удвояване на глагола (**Redupl.)** (Xiao & McEnery 2004).

Правило 1: $V_{[- \text{ пределност/±ограниченост}]}$ + RVC → Производен предикат $_{[+\text{резулт./ ±пределност}]}$

写 ‘пиша ’ + 完 (RVC) ‘завършвам’→ 写完‘написвам (докрай)’

Правило 2: $V_{[- \text{ пределност/±ограниченост}]}$ + Redupl. → Производен предикат $_{[+\text{ограниченост}]}$

看 ‘гледам ’ →看看(Redupl.) ‘поглеждам ’

Изхождайки от изолиращия характер на езика и възможността самата глаголна основа, върху която се наслагват вторично образуваните форми, също да бъде използвана като независим предикат със свои първични (инхерентни) аспектуални характеристики, смятаме за целесъобразно напълно неутралната, или „чиста” глаголна форма да бъде разглеждана като първично (или нулево) ниво на реализация на ситуационния аспект.

2) Ситуационният вид на ядрено синтактично ниво:

На ядрено ниво, според предложената от Сяо и Макенъри система, се разглеждат възможните модификации в аспектуалните значения под влияние на аргументите на предиката. Някои от изложените аспектуални модификации са допълнени от настоящото дисертационно изследване.

А) При едноместни предикати:

Правило 3:NP + $V_{[- \text{ пределност}]}$ → CoreSA $_{[- \text{ пределност}]}$

他来回走了（一个小时）。 (Xiao & McEnery 2004: 69)

‘Той вървеше напред-назад един час. ’

Б) При двуместни (или многоместни) предикати.

Правило 4 а)NP + $V_{[- \text{ пределност}]}$ + NP $_{[- \text{ референт./- квант.}]}$ → CoreSA$_{[- \text{ пределност}]}$

她唱歌。 ‘Той пее.’

Правило 4 б) NP + $V_{[- \text{ пределност}]}$ + NP $_{[+\text{референт.}]}$ → CoreSA$_{[+ \text{ пределност}]}$

她唱“茉莉花”。‘Тя пее/ ще изпее песента „Жасмин”.’

Правило 4 в) NP + $V_{[- \text{ пределност}]}$ + NP $_{[+\text{квант.}]}$ → CoreSA$_{[+ \text{ пределност}]}$

她唱三首歌。‘Той ще изпее три песни.’

Правило 5а) NP + $V_{[+ \text{ пределност}]}$ + NP $_{[+\text{квант.}]}$ → CoreSA$_{[+ \text{ пределност}]}$

我买三件毛衣。‘Ще купя три пуловера.’

Правило 5б) NP + $V_{[+\text{пределност}]}$ + NP$_{[- \text{ квант.}]}$ → CoreSA$_{[- \text{ пределност}]}$

我买东西。‘Аз пазарувам (букв. купувам неща).’

Въз основа на анализа на възможните трансформации на ниво глаголна лексема и на ядрено синтактично правим извода, че ситуационният вид на тези основни нива може да бъде разглеждан като минимална проекция на глаголната

форма в речта, т.е. в качеството й на самостоятелна елементарна конструкция (изречение), която разглеждана самостоятелно може да има една (в редки случаи и повече от една) първична интерпретация, но в зависимост от параметрите на контекста може да получава и по-специфична (вторична) актуализация. Поради това определяме като *основно и първично аспектуалното значение* на глаголната форма значението, което тя по подразбиране придобива в качеството си на *минимално и контекстуално независимо изказване* (изречение).

3) Ситуационният вид на ниво изречение.

Акционалните характеристики „пределност" (telicity) и „ограниченост във времето" (boundedness) на ситуационния вид на ядрено ниво могат да бъдат изменени на ниво изречение под влиянието на не-аргументни структури и периферийни синтактични елементи:

Правило 7: CoreSA $_{[- \text{врем. огранич.}]}$ **+ за (опр. време)/ от... до... → ClauseSA** $_{[+\text{врем. огранич.}]}$

他们打扫半个小时。'Те ще чистят половин час.'/ 'Те чистиха половин час.'

Правило 8: CoreSA $_{[+\text{пределност}]}$ **+ за (опр. време)/ от... до... → ClauseSA** $_{[- \text{пределност}]}$

我写了两个小时作文，还没写完。

'Писах два часа съчинение, но още не съм го написал.'

Правило 9: CoreSA $_{[\pm \text{врем. огранич.}]}$ **+ кратност на действ. → ClauseSA** $_{[+ \text{пределност}]}$

什么时候能让我参观一次天文馆？

'Кога ще мога да разгледам (веднъж) обсерватория.'

Правило 10: CoreSA $_{[+\text{пределност}]}$ **+ прогресив → ClauseSA** $_{[- \text{пределност}]}$

他在打电话呢。'Той (точно в момента) говори по телефона.'

В китайския език съществуват отделни синтактични конструкции, които освен своите *основни* функции имат и делимитативен ефект върху ситуационния тип на ниво изречение:

Правило 11: CoreSA $_{[- \text{резулт.}]}$ **+ 得 констр. → ClauseSA** $_{[+ \text{резулт}]}$

他吓得面部变形。'Той така се изплаши, че лицето му се изкриви.'

Правило 12: CoreSA $_{[- \text{резулт.}]}$ **+ 把/ 被 констр. → ClauseSA** $_{[+ \text{резулт.}]}$

小猫被关在门外（了）。'Котето го затвориха (е затворено) отвън.'

Извън системата на Сяо и Макенъри остават някои други синтактични конструкции, които могат да предават определена аспектуално-темпорална семантика, т.е. глаголи, означаващи непределни и неограничени във времето действия могат в рамките на тези конструкции да трансформират значението си в пределно (Правило 13), или ограничено във времето (Правило 14).

Правило 13: NP + 是 + V$_{[- \text{пределност}]}$ **. . . + 的→ ClauseSA** $_{[+ \text{пределност}]}$

这是他去年编写的书。（是….的）

'Това е книгата, която той **написа** миналата година.'

Правило 14: NP +一+ V$_{[- \text{пределност}]}$ **→ ClauseSA** $_{[+ \text{врем. огранич.}]}$

我打开门一看，屋里一个人都没有。（一 + V, ….）

'Отворихме вратата и като **погледнахме** (какво да видим) – в стаята нямаше никой.'

Представената и допълнена в настоящото изследване система от общо четиринадесет правила на моделиране на ситуационния вид отразява вариантите и

механизмите за промяна на аспектуално-темпоралната семантика на фразата на три последователни нива – глаголна лексема, ядрено ниво и ниво изречение. В случай на противоречие в аспектуалната семантика между отделните компоненти от фразата, определящата роля играят елементите от по-високо ниво. По този начин на всяко едно от трите разглеждани нива се генерират производни ситуационни типове, които от своя страна могат да взаимодействат при определени условия с показателите на граматичния вид (аспектуалния ракурс), при това не само се създават допълнителни конфигурации на аспектуалните значения, но в зависимост от конкретните речеви условия се проявяват и различни експресивно-модални, стилистични, текстообразуващи, ритмични и др. функции на аспектуално-темпоралните маркери.

2.2.2. Граматичен аспект

В лингвистиката традиционно се разглеждат две основни зони на аспектуалността – перфективна и имперфективна. Освен това, по отношение на китайския език се приема съществуването и на самостоятелна зона на неутралния вид. Перфективният вид представя описваната в предиката ситуация „отвън”, в нейната цялост, включително и нейните външни граници. Перфективното видово значение изразява определено кулминационно събитие, което е имало своето място в определен момент във времето, след което може да настъпи или не определено състояние в резултат на действието. Докато имперфективният вид отчита някаква „средна фаза” в развитието на действието и го представя като продължаващо, или като повтарящо се, регулярно (Comrie 1976, Аркадьев 2007, Колпачкова 2011).

В съвременната лингвистика се приема, че граматичното ядро на категорията аспектуалност се формира от видово-времеви показатели с относително висока степен на граматикализация, които включват трите афикса 了，着，过 и аналитичния показател 在 (Колпачкова 2011). Освен това, като периферийни граматични средства за изразяване на аспектуални значения се приемат резултативния вид и удвояването на глагола.

Раздел 2.3 представя разработените методология и програма за експериментално изследване на факултативността на глаголните формативи в СКЕ.

Подготовка на базовия експериментален материал

В съответствие с целите на изследването беше подбран и обработен определен обем езиков материал. Базовият текст представлява част от съвременната китайска новела 改写人生 „Да пренапишеш живота си” от 徐奇峰 (Сю Цифън, 2008) в обем 11 832 йероглифа – около 22 стандартни страници. Новелата е написана на съвременен китайски език, стилово близък до разговорния, в нея са включени диалогична реч и повествование за минали събития, което предоставя богат материал за изследване употребата на аспектуално-темпоралните глаголни форми. Преди провеждане на експеримента текстът беше обработен в няколко различни варианта:

Вариант 1: В експерименталния текст бяха отстранени всички налични в оригинала глаголни маркери с цел той да бъде представен на информанти – носители на езика, които да го редактират според собственото си езиково чувство, без да бъдат уведомени какъв тип промени са направени в текста. Целта на този

вариант е да бъде отчетена предполагаемо *минималната свободна и интуитивна употреба* на маркерите.

Вариант 2: В експерименталния текст бяха допълнени глаголни маркери във всички допустими позиции с цел текстът да бъде представен на информанти – носители на езика със задачата да го редактират според собственото си езиково чувство без да бъдат уведомени какъв тип промени са направени в текста. Целта на този вариант е да бъде отчетена предполагаемо *максималната свободна и интуитивна употреба* на маркерите.

Вариант 3: Всички маркирани и немаркирани позиции от оригиналния текст бяха оставени свободни с цел текстът да бъде представен на информанти – носители на езика със задачата целенасочено да попълнят само минимално възможните аспектуални маркери, т.е. да ги употребят в текста само в позициите, които считат за абсолютно задължителни, и изпускането им там би било граматически недопустимо. Този вариант е предназначен да представи минималната норма, или "задължителната" (според честотност на съвпаденията) употреба на граматичните маркери.

Вариант 4: Обработеният във Вариант 3 текст с оставени свободни всички възможни граматични позиции, свързани с употребата на изследваните маркери, беше представен (след период от два месеца) на едни и същи информанти, както и във Вариант 3, но със задачата да използват максимално глаголните маркери. Целта е да се отчете максимално допустимата употреба на суфиксите, степента на вариране между минимално допустимата и максимално възможната употреба в индивидуален план и в рамките на групата като цяло.

Провеждане на експерименталното изследване

Експерименталната дейност беше осъществена в Пекинския университет, Китай, през 2011 г. Редактирането на Вариант 1 (с 20 участници) и Вариант 2 (с 10 участници) на експерименталния текст беше извършено от студенти – магистри по специалностите Китайска филология и Преподаване на китайски език като чужд. Варианти 3 и 4 бяха редактирани от 10 информанти – професионални преподаватели по китайски език във висши учебни заведения в Пекин и Североизточен Китай. В хода на изследването бяха получени общо 50 броя експериментални материали.

Техническа обработка на получените експериментални данни

Получените 50 експериментални текстове с общ обем около 1100 стр. бяха обработени статистически, като данните за употребата на немаркирана или маркирани граматични форми в 1062 възможни позиции (следглаголни или в края на фразата) за всеки един от текстовете бяха въведени в статистически таблици с оглед по-нататъшния количествен и корелационен анализ на емпиричния материал. За всяка една от изследваните позиции бяха заложени пет възможни варианта за реализация, т.е. пет променливи: 1) немаркирана форма; 2) показател 了; 3) показател 过; 4) показател 着; 5) модална частица. Получените статистически данни бяха разпределени по 1062-те изследвани позиции на употреба на глаголните маркери за всеки един от обработените от участниците в експеримента текстове, получените емпирични данни обхващат 53 100 статистически единици.

Статистическият анализ на резултатите е реализиран в няколко етапа:

1) За всеки един от четирите варианта на експерименталния текст беше направена отделна количествена оценка (в проценти) на съвпадението в избора на маркирана/немаркирана форма сред участниците в експеримента за всяка една от изследваните 1062 позиции.

2) Класификация на случаите на факултативна употреба на изследваните граматични единици според степента на вариативност в следните няколко категории:

А. Съвпадение в границите на 100% - 75% (регулярна/стандартна употреба)
Б. Съвпадение в границите на 70% - 55% (преобладаваща употреба)
В. Съвпадение в границите на 50% - 25% (непостоянна употреба)
Г. Съвпадение в границите на 20% - 5% (нестандартна употреба)

3) Съпоставителен анализ на минималната и максимална интуитивна употреба на показателите (сравняване на количествените данни от Вариант 1 и Вариант 2), както и на минималната и максимална съзнателна употреба на показателите (сравняване на количествените данни от Вариант 3 и Вариант 4). Отчитане влиянието на фактора несъзнателен/съзнателен избор на формите чрез сравнение на количествените данни от вариант Вариант 1 спрямо Вариант 3, и от Вариант 2 спрямо Вариант 4.

4) Извършване на факторен и корелационен анализ на емпиричните данни по отношение на определени признаци, които оказват влияние върху функционирането на граматичните маркери и експликацията им в повърхностната структура на езика. Основа за анализа е определяне на релевантните по отношение на факултативността лингвистични и екстралингвистични фактори и изработване на система от признаци (променливи) на корелационния анализ:

I. Позиция на маркиране:
а) Следглаголна
б) В края на фразата

II. Тип на предиката:
а) Пределен тип
б) Непределен тип
в) Резултативен тип
г) Делимитативен тип
д) Статичен тип

III. Тип на аргумента/следглаголния компонент:
а) Определен
б) Неопределен
в) Предикативна фраза
г) Отсъства аргумент

IV. Тип на изречението:
а) Просто.
б.1) Сложно – главно
б.2) Сложно – подчинено

V. Място в дискурса:
а) Начало

б) Среда
в) Край
VI. Текстови режим:
а) Повествователен
б) Диалогичен
VII. Аспектуално значение:
а) Предшестващо действие
б) Завършено действие
в) Фоново действие
г) Продължително/прогресивно действие
д) Относително действие
е) Едновременно протичащи действия
ж) Имперфектив - състояние/ обичайно/ повтарящо се действие
з) Предстоящо действие/ иреалис
и) Промяна в ситуацията/ инхоатив
к) Кратно (експериентивно) действие

В **Глава III** се анализира функционирането на граматичните показатели 了, 过 и 着 на съответните нива на модификации в аспектуално-темпоралните функции.

<u>Анализ на аспектуално-темпоралния суфикс 了 1</u>

1) Теоретични основания за различаване на аспектуално-темпорален суфикс (了 1) и фразова частица (了 2).

Важна особеност на глаголните граматични показатели в КЕ е тяхната относителна изолираност и самостоятелност, т.е. възможността при определени условия да се употребяват „на дистанция" от глаголната лексема, т.е. разделени от други думи, или да се отнасят едновременно към цяла група глаголни лексеми, еднородни членове на изречението, като при това показателите запазват своята семантико-граматична значимост. Тази способност към промяна на позицията на формативите, особено на маркера 了, води до различно тълкуване на граматичната природа на този показател. Съществуват две основни концепции в това направление. Първата от тях, традиционно възприета в почти всички лингвистични направления от 50-те години насам (Яхонтов 1957, 赵元任 1968, 吕叔湘 1981，Li & Thompson 1981 и др.) разглежда перфективния афикс 了 (了 1) и съвпадащата по форма служебна дума (фразова частица) 了 (了 2) като **две отделни омонимни морфеми**[4]. Втората позиция е предложена от представителите на семантико-прагматичния подход в изучаването на граматичните категории (Huang 1987, Солнцева 1985, Тань Аошуань 2002, Ljungqvist 2003), които приемат съществуването на **два позиционни варианта на една и съща морфема** 了. В настоящото изследване ще се придържаме към становището за съществуването на две отделни омонимни морфеми 了. Основните аргументи в подкрепа на тази теза

[4]В настоящото изследване също ще бъдат използвани условните обозначения 了 1 - за перфективния глаголен суфикс и 了 2 - за омонимичната фразова частица.

са в две направления – на първо място, различията в процеса на граматикализация на двата елемента, и на второ – различните функции, които те изпълняват в съвременния китайски език. Едновременно с това следва да отчитаме, че в употребата си глаголният суфикс 了 и фразовата частица 了 в значителна степен са взаимно обвързани и допълващи се компоненти, които в някои случаи позиционно и функционално се сливат. Поради това считаме, че от гледна точка тяхната вариантност те би следвало да се разглеждат паралелно и в съпоставка, за да бъдат по-точно и адекватно представени техните общи и отличителни характеристики, и да бъдат анализирани условията за факултативната им употреба.

Най-разпространената в съвременната лингвистика трактовка на *граматичните функции* на 了 $_1$ и 了 $_2$ в китайския език определя глаголния суфикс 了 като показател на аспектуалната категория *перфектив* (свършен вид), допълнително усложнен с определена темпорална семантика, а фразовата частица 了 – като показател на темпоралната категория *перфект* и маркер за „промяна в ситуацията/състоянието, актуална към определен референтен момент”. Фразовата частица има широк спектър от възможни реализации в различни контекстуални условия, включително и модални, емфатични, стилистични и др. прагматични функции, но при всички свои реализации запазва инвариантния си семантичен компонент „актуалност/релевантност на ситуацията към момента на говорене или към друг определен референтен момент” (currently relevant state) (Li & Thompson 1981, Ljungqvist 2003, Тань 2003), който е основен компонент от семантиката на темпоралната категория *перфект* – така, както тя е формулирана в класическата индоевропейска лингвистика.

Съчетаемостни свойства и функции на глаголния суфикс 了 $_1$

Основна роля за съчетаемостта на глаголния суфикс 了 на ниво глаголна лексема имат семантичните признаци [± пределност], [± продължителност], [± динамичност] на предиката.

1) Съчетаемост на суфикса 了 с глаголи – действия от пределен тип.

Това са действия, характеризиращи се с признака [+пределност] от типа „достижения” и „извършвания” по системата на Вендлер (Vendler 1957). При съчетаване с такъв тип глаголи суфиксът 了 стандартно означава завършване на действието, т.е. маркира крайната граница на протичане на действието. При пределните глаголи от типа „извършвания”, характеризиращи се с признака [+продължителност], суфиксът 了 може да маркира както завършване на действието като цялост, така и периода на неговото протичане до завършване. При определен контекст типичното значение на показателя в комбинация с пределни глаголи („завършване на действието”) може да бъде неутрализирано, и формата да означава само определен период на протичане на действието, без достигане на резултат/завършек.

2) Съчетаемост на суфикса 了 с глаголи – действия от непределен тип.

Присъединявайки се към глаголи, означаващи непределни действия от типа „дейности” и „поредица от съставляващи действия” (activities, semelfactives), които нямат естествена, а само *потенциална* пределна точка на завършване (напр. 咳嗽 ‘кашлям’，睡 ‘спя’), суфиксът 了 обикновено означава завършване на действието.

Но в зависимост от контекстовите условия, 了 може да придобие и друга интерпретация, маркирайки началната точка на извършване на действието. При наличието на аргументи, непределният тип на действието (при неутрален вид на глагола) може да бъде ограничен с предел в своето протичане в зависимост от характеристиките на аргументите, а също и чрез някои незадължителни разширения (адюнкти) на глаголната фраза.

3) Съчетаемост на суфикса 了 с глаголи за процес.

При глаголите за процес, които обикновено се характеризират с признаците [+динамичност] и [–пределност], а също така могат да означават и състояние, придобито в резултат на приключване на процеса, употребата на 了 обикновено маркира завършването на този процес. В конструкции, образувани от този тип глаголи, често се срещат количествени определения или такива, показващи степента на интензивност на процеса. Възможни са също така и времеви характеристики на процеса, показващи неговата продължителност или времеви предел. В случаите, когато фразата представлява конструкция на ядрено синтактично ниво, суфиксът 了 стандартно се използва, а в случаите, когато фразата съдържа допълнителни компоненти относно времето, обема и степента на интензивност на процеса, т.е. когато тя е допълнително определена, суфиксът може да бъде изпуснат. Този тип глаголи и варианти на конструкции са особено характерни за *официалния и публицистичен стил* на СКЕ.

4) Съчетаемост на суфикса 了 със статични предикати.

Статичните предикати (States), или не-действия според класификацията на С. Яхонтов (Драгунов 1952; Яхонтов 1957), които нямат нито естествена, нито потенциална пределна точка на завършване и означават неизменяеми във времето и неконтролируеми от субекта отношения, чувства, умствени дейности, психични и емоционални състояния, по принцип *не са съвместими* с перфективната семантика на суфикса 了. Но някои глаголи от класа на статичните предикати могат да се употребяват със суфикса 了, в такива случаи формата означава настъпването на състоянието/ситуацията на субекта. Такива форми образуват някои глаголи, означаващи мисловни процеси, например 知道 ‘знам’ → 知道了（这件事）‘узнах (за това нещо)’.

5) Съчетаемост на суфикса 了 с прилагателни.

Прилагателните, които по своите акционални характеристики по принцип също се причисляват към типа на статичните предикати, имат своята специфична съчетаемост с аспектуално-темпоралните суфикси, в частност със суфикса 了. Прилагателното, оформено с 了, обикновено означава настъпването на съответното качество/състояние. В определени случаи оформеното с 了 прилагателно може да получава перфектно значение, т.е. да означава не само настъпване/изменение на качеството в минало време, но и състоянието на субекта в резултат на това изменение. Суфиксалната форма с прилагателно се използва често в конструкция с допълнителен компонент за степен на качеството, чрез която могат да се изразяват няколко различни значения: а) степен на изменение на качеството; б) сравнение; в) оценка на степента на качеството.

Модификации на ситуационния вид на ядрено синтактично ниво и варианти за маркиране

Употребата на суфикса 了 е в пряка зависимост от характеристиките на вътрешните аргументи на предиката. Счита се, че по своята перфективна семантика 了 $_1$ маркира действието в неговата цялост и завършеност, заедно с неговите външни граници, или определен (пиков) момент от извършване на действието – началната или крайна граница на действието/състоянието, поради това условието за употреба на маркера е *действието да бъде конкретно и определено* в своите времеви, пространствени, количествени или др. рамки („bounded event", Li & Thomson, 1981). Това условие може да бъде реализирано при наличие на количествено определен обект на действието и при специфичен, определен или референтен обект. Приема се, че при неопределен аргумент (от генеричен тип) суфиксът 了 *не се употребява в самостоятелни, контекстуално-независими изречения*, например:

(?) 我买了书。['Аз купих книги.']

Употребата на 了 $_1$ в такъв тип съчетания е възможна и фразата има своя определена аспектуално-темпорална интерпретация, но се счита, че тя *не е комуникативно завършена* и не може да образува правилно самостоятелно изказване. За изразяване на общофактически завършени действия спрямо неопределен обект по правило се употребява фразовата частица 了 $_2$, а 了 $_1$ стандартно се употребява тогава, когато допълнението е определено.

Сравнявайки функциите на 了 $_1$ и 了 $_2$ в самостоятелни прости изречения, образувани от глаголи-действия, може да направим извода, че те имат еднаква аспектуално-темпорална интерпретация, но се отличават по своите акцентни функции и комуникативна насоченост. Употребата на глаголния суфикс 了 $_1$ поставя акцент върху самото конкретно извършване на действието, или върху обекта, към който е насочено – например в случаите, когато обектът се превръща в тема на разговора, или когато той контрастира с други алтернативни обекти. За разлика от глаголния суфикс, 了 $_2$ се отнася към ситуацията като цяло и поставя акцент върху актуалността й към момента на говорене (или друг определен референтен момент). Освен това фразовата частица има допълнителна функция да оформя самостоятелно, комуникативно завършено изречение（Chao 1968）и може да маркира края на изказването (дискурса) (Тань 2002, Lu Qinghe 2011).

Употреба на суфикса 了 в специфични синтактични конструкции

Суфиксът 了 се употребява стандартно в някои специфични синтактични конструкции, които се представят и анализират в дисертационното изследване:

1) В подчинени изречения за време и за условие;
2) При сложно сказуемо с последователно свързани действия;
3) При глаголи, управляващи подчинено допълнително изречение.
4) В сложни съчинени изречения за сравнение,
5) Преносна употреба на суфикса 了 в модални конструкции, означаващи бъдеще време и в императивни конструкции.

Емфатична и текстообразуваща функция на суфикса 了 в сложни изречения и в рамките на дискурса

В рамките на по-разширени синтактични структури и на ниво дискурс, когато базовите аспектуални и темпорални значения на фразата са експлицитно или имплицитно предавани от контекста или речевата ситуация, граматичната употреба на показателя придобива висока степен на факултативност, и в условията на редундантност суфиксът изпълнява допълнителни стилистични, емфатични и текстообразуващи функции. Основната роля на показателя 了 в тези случаи е ***актуализираща*** – т.е. той маркира комуникативния фокус на изказването.

Условия, при които суфиксът 了 не може да се употребява

Суфиксът 了 по принцип *не се употребява* основно в случаите, когато е несъвместим със семантичния тип на предиката (несъвместимост със статични предикати), когато сказуемото има имперфективно значение (изразява действието по принцип, продължаващо действие без неговите външни граници или повтарящо се/ итеративно действие), както и при някои специфични синтактични условия.

Условия, при които суфиксът 了 може да се изпуска

Съществуват определени семантични, синтактични и прагматични условия, при които е допустимо суфиксът 了 да не се използва, въпреки че са налице основните фактори за неговата употреба:

1) В рамките на контекстуално-независимо просто изречение:

А) В случаите, когато в изречението присъства наречието 已(经) ‘вече’, обозначаващо минало време, сказуемото е от пределен тип, а действието е определено количествено или като времетраене.

Б) Когато в изречението има указание за времето на извършване на действието, а глаголът е в резултативен вид.

В) Когато в изречението има указание за времето на извършване на действието, а фразата е оформена с 了 $_2$.

Г) При глаголи, свързани със съчинителна връзка, при първият обикновено се изпуска 了.

Д) При изразяване на предшестване на едно действие спрямо друго, и предшестващото действие е маркирано със следлога (以)后 ‘след’, а последващото действие е пределно по тип, след първия глагол може да не се употребява 了.

2) В рамките на сложно изречение и цялостния дискурс:

Суфиксът 了 може да изпълнява емфатична функция в рамките на сложно изречение, в което първото действие (или поредица от действия) се явява фон, причина или някакъв вид обстоятелство, което обуславя последващото действие, върху което пада логическото ударение на цялото изказване. В такива случаи, и когато видово-времевата отнесеност на действието е изразена чрез контекста, говорещият може да не маркира онези от поредицата действия, които са извън комуникативния фокус на изказването.

<u>Анализ на фразовата частица 了 $_2$</u>

Фразовата частица 了 обхваща в сферата си на действие изказването като цяло, поради това няма ограничения в съчетаемостта си с какъвто и да било

семантичен тип предикати. Фразовата частица 了 се употребява и в редица устойчиви конструкции, описващи ситуации от типа „ иреалис” със значение на предстоящо (бъдещо) действие, може също така да изразява широк спектър от експресивно-модални значения, както и да функционира на надфразово ниво, т.е. да изпълнява текстообразуващи функции на ниво дискурс.

Употреба на 了 $_2$ при предикати с имперфективно значение

За разлика от глаголния суфикс, фразовата частица 了 може да се употребява при статични предикати, при постоянни или повтарящи се действия, и при ситуации от типа иреалис в отрицателни изказвания, условни изречения, модални фрази и др.

Употреба на 了 $_2$ в устойчиви синтактични конструкции

1) В конструкции за изразяване на близко бъдеще от типа ....快....了； .... 就....了 и др. Употребата на 了 $_2$ в този тип конструкции е задължителна. Освен чрез тези конструкции, значението на близко бъдеще време може да се предава и чрез използването само на 了 $_2$, без допълнителен служебен елемент, като тази функция на показателя е прагматично мотивирана, т.е. актуализира се в конкретната речева ситуация, напр.:上课了。‘Часът започва.’ (Пригответе се, започваме).

2) В конструкции с модални глаголи в декларативни или подбудителни изречения.

3) В изречения, изразяващи сравнение.

4) В емфатични конструкции (възклицателни изречения) с наречия за степен, както и при някои експресивни резултативни глаголи.

5) Употреба във вежливи фрази и устойчиви изрази от етикета на общуване.

Употребата на 了 $_2$ в такъв тип изрази е характерна за разговорния стил, тя придава допълнителен експресивен оттенък на загриженост и съпричастност на говорещия.

Модални функции на фразовата частица 了 $_2$ (Li & Thompson 1981)

1) Коригиране на неправилно предположение (Correcting wrong assumption);

2) Показва развитието на ситуацията към дадения момент (Reports progress so far);

3) Ситуацията подсказва какво следва по-нататък (What happens next);

4) Фразата маркира край на изказването (Closing a statement).

В определени случаи частицата 了 маркира края на изказването, или края на свръхфразовото единство, без него изказването изглежда незавършено, сякаш говорещия има да добави още нещо. Употребата на 了 в тези случаи не е задължителна, тя има по-скоро емфатична функция, но като цяло, края на дискурса (в минало време) обикновено завършва с 了 $_2$.

<u>Анализ на аспектуално-темпоралния показател 过</u>

За разлика от показателя 了, 过 се съчетава с *почти всички* семантични групи глаголи, като единственото условие е действието, обозначено от глаголната лексема да бъде по своята природа „повторимо”, т.е. действие, което може да бъде извършено повече от един път. В тази връзка, съществуват няколко ограничени семантични групи глаголи, които *не се комбинират* с 过, а именно: глаголи, означаващи някакво начало или край, завършване, което *по своята семантика е неповторимо*, и глаголи с когнитивно значение, които реално представят

състояние, което *не може да бъде променено съзнателно от субекта*, също така модални глаголи и глаголите-връзки.

Семантични компоненти и функции на показателя 过 (Тань 2004)

1) Кратност и единичност.

Значението „кратност” предполага, че действието, обозначено чрез сказуемото, се е извършило поне веднъж (т.е. един или повече пъти), като в случая е важен самият факт, че то изобщо се е случвало. При определени контекстуални условия семантичния компонент „кратност” може да се неутрализира, и така 过 да се използва за обозначаване на конкретно единично действие, като модифицирането на значението е ситуативно обусловено и произтича от здравия смисъл, напр.: 我洗过澡（了）。‘Вече се изкъпах.’

2) Несъотнесеност на действието спрямо момента на говорене.

Този семантичен компонент е важен диференциращ признак в аспектуалното значение на суфикса 过, по който той се противопоставя на значението на 了:

小王来了。‘Сяо Уан дойде (и все още е тук).’

小王来过。= 小王来了又走了。‘Сяо Уан дойде (и си отиде).’

При неутрализиране на признака кратност и изразяване на единично конкретно действие, признака несъотнесеност на действието с момента на говорене получава и друга интерпретация, а именно – постигане/непостигане на предполагаемия ефект от действието. Например:

我去**了**，他答应了。‘Ходих при него, той се съгласи.’

我去**过**，他不愿意。‘Бях при него, той не е съгласен.’

3) Неопределеност на времето на реализиране на действието.

При релевантност на разгледаните по-горе два семантични признака и при отсъствие в изречението на обстоятелства за време, употребата на суфикса 过 предполага, че действието се е извършило в неопределено време поне веднъж, и че действието не е обвързано с настоящия момент. За сравнение:

草莓蛋糕我吃过。‘Ял съм ягодова торта.’ (неопределено време, неопределен референт)

草莓蛋糕我吃了。Ядох от (изядох) ягодова**та** торта. (определено време, определен референт)

Признакът неопределеност на времето на реализиране на действието оказва влияние и на референциалния статус на именната група, която в изречения с 过 е неопределена, а с 了 – определена.

4) Ретроспективна точка на отчитане.

Признакът ретроспективна точка на отчитане е компонент, характерен както за суфикса 过, така и за 了. При неутрализиране на значението на останалите противопоставящи се признаци, именно този компонент позволява взаимозаменяемост между 过 и 了.

你吃**过**饭再去。‘Наяж се първо, и тогава тръгвай.’

你吃**了**饭再去。‘Като се наядеш, тогава тръгвай.’

В подобни случаи 过 се отличава от 了 по своя по-силен експресивен оттенък и за това по-често се среща в подбудителни, а не в съобщителни изречения.

<u>Анализ на аспектуално-темпоралния показател 着</u>

В съвременното езикознание служебната морфема 着 (*zhe) се* определя като аспектуална частица, означаваща продължителност на действието или състоянието (Liu 2006), дуративен аспектуален маркер – Durative Aspect Marker (Li & Thompson 1981), показател на состоянието (Тань 2002), дуративен суфикс (Колпачкова 2011). Относно темпоралната семантика на този маркер, той задава синхронна точка на отчитане времето на действието/състоянието по отношение на момента на говорене или спрямо друго зададено от контекста време, т.е. употребата му предполага точна локализация на описваната ситуация върху времевата ос.

Съчетаемостни свойства и функции на показателя 着

Суфиксът 着 се присъединява стандартно към непределни глаголи, но също така и към определени семантични групи от класа на пределните глаголи. Може да се съчетава с прилагателни и някои видове предлози. Както и останалите аспектуално-темпролани показатели, 着 по правило не може да бъде употребяван с предикати от типа не-действия: глаголи-връзки, модални глаголи и глаголи за емоционални състояния и отношения.

1) При присъединяване на суффикса 着 към **непределни динамични глаголи** (транзитивни или нетранзитивни), напр. 跑着 ‘бягам’，哭着 ‘плача’ и др., показателят изразява значение на *продължаващо действие към момента на говорене* или определен референтен момент във времето.

А) Основни типове синтактични конструкции в прости изречения:

他在体育场里走着。(употребата на 着 е задължителна)

‘Той ходи (разхожда се) по стадиона. ’

他在体育场里走（着）路呢。(употребата на 着 не е задължителна)

‘Той **ходи** по стадиона. ’ (着 служи само за подчертаване на действието)

他走在体育场里。(употребата на 着 е невъзможна)

‘Той ходи по стадиона. ’

飞机外面站着很多人。(употребата на 着 е стандартна)

‘Извън самолета стоят много хора.’

Б) Варианти на сложни сказуемни конструкции:

她喝着咖啡看电影。

‘Тя гледа филм, пиейки кафе. ’

妈妈嬉笑着看着我。

‘Майка ми се усмихваше радостно и ме гледаше. ’

想着想着她笑了起来。

‘Мислейки (за това), тя (неволно) се усмихна. ’(Пример от Тань 2002: 366)

大家吃着喝着喝着吃着啊!

‘А всички ядяха и пиеха, пиеха и ядяха! ’

看着好看，用着却不方便。 (Пример от Zhang Li 1996: 8)

‘На вид е хубаво, но е неудобно за ползване.’

2) Суфиксът 着 може да се присъединява към статични предикати (глаголи или прилагателни), напр. 饿着 – ‘гладен съм’，肿着 – ‘подут’，困着 – ‘сънен’,

които по своята семантична природа са непределни и винаги означават състояние. В тези случаи показателят само подчертава, че даденото състояние *все еще* е налице, или изпълнява ролята на емфатичен маркер.

3) От пределните транзитивни глаголи със суфикса 着 се съчетават *само определени подкласове* – това са глаголите за преместване на обекта в пространството или фиксиране в определено положение/ състояние/ място. В тези случаи суфиксът 着 не показва продължителност на действието, а маркира състоянието, настъпило след действието на глагола, например: 挂着 'виси' (от глагола 挂 'закачам').

Сред пределните глаголи, образуващи форма с 着, особена група представляват глаголите със значение „взимам", „обличам"/„обувам" и др., например: 拿着 'нося в ръка' (от глагола 'взимам в ръка') и др. Те не образуват стандартните конструкции, в които **обектът** на действието получава значение субект на състоянието (напр. взимам – взето, обличам – облечено и т.н.) (Яхонтов 1957), в същото време не означават и продължително действие към определен момент (напр. „в момента взимам/обличам" и т.н.), те описват **състоянието** (външния вид) **на субекта** на действието:

他**穿着**红毛衣，手里**拿着**雨伞。

'Той е облечен в червен пуловер, а в ръката си носи чадър. '

Останалите подкласове на пределните глаголи, включително и резултативните, не се съчетават със суфикса 着.

4) Суфиксът 着 може да се присъединява към някои предлози и други служебни думи, например: 趁着 'възползвам се от случая', 顺着 'по', 'следвам' и др. (Liu, Pan, Gu 2006). Употребата на суфикса в такива конструкции не е задължително, той има само стилистична функция.

5) Суфиксалната форма с 着 може да се използва преносно за образуване на повелителни конструкции с глаголи-действия, и по-рядко – със статични предикати:

Глава IV представя анализ на резултатите от експерименталното изследване върху употребата на аспектуално-темпоралните показатели. Изследването е осъществено в следните етапи:

Етап I: Определяне нивата на факултативност при Вариант 1 и Вариант 2 на изследването. Анализът отчита степента на съвпадение (в %) при маркирането или немаркирането на всички общо 1062 позиции след сказуемото и в края на фразата, т.е. позициите на възможна вариативност на показателите. Статистическите данни се представят под формата на графики, които отчитат в какъв брой позиции са представени съвпаденията от 100% до 10% в употребата на неутрален вид и показателите 了, 过 и 着. Освен това, според определените в Глава II нива на факултативност, изследваните позиции в текста се класифицират в четири категории според степента на постоянство в съвпаденията, а именно: 1) регулярна/стандартна употреба; 2) преобладаваща употреба; 3) непостоянна употреба, и 4) нестандартна употреба. Степените на факултативност се отчитат като брой позиции, попадащи в определените граници на процентни съвпадения в

маркирането, а също и като относителен дял (в %) на база общия брой позиции, в които е регистрирана употреба на дадената форма.

Вариант 1 (Раздел 4.1) отчита предполагаемо минималната свободна и интуитивна употреба на маркерите. В този вариант неутралният вид е зададен „по подразбиране” (default), което означава, че информантите маркират минимално само онези позиции, които интуитивно усещат като „задължителни”. Този вариант приемаме като максимално близък до реалните езикови условия.

Вариант 2 (Раздел 4.2) отчита предполагаемо максималната свободна и интуитивна употреба на маркерите. В този вариант маркираната форма е зададена навсякъде „по подразбиране”, което означава, че информантите приемат употребата на показателите във всички позиции, които интуитивно усещат като „допустими”.

Табл. 4.1.Обобщени количествени данни по двата варианта на изследването:

Степен на съвпадение в употребата на формите за дадените позиции	Относителен дял спрямо общия брой случаи на употреба в текста					
	Неутрален вид		Показател 了		Показател 着	
	Вар. 1	Вар. 2	Вар. 1	Вар. 2	Вар. 1	Вар. 2
Регулярни съвпадения	79%	67%	17%	49,1%	20%	66%
Преобладаващи съвпадения	6,9%	9,6%	12%	8,4%	33%	11%
Непостоянни съвпадения	8,4%	11%	29%	12,5%	17%	14%
Нестандартни съвпадения	7,7%	12,4%	42%	30%	30%	9%

В приведената таблица не са включени сравнителните резултати за употребата на маркера 过, тъй като броят позиции, които той обхваща, е сравнително малък, за да се класифицират по степента си на съвпадения.

Етап II: Сравнение на резултатите от Вариант 1 и Вариант 2 с цел отчитане границите на вариране между минималната и максимална интуитивна употреба (Раздел 4.3). Сравнителният анализ показва значителни вариации в употребата на изследваните форми в зависимост от условията интуитивен ↔ съзнателен избор. Тези съществени различия се отразяват както в общия брой маркирани със съответния показател позиции в теста, така и върху степента на факултативност. При показателя 了 регулярната употреба бележи нарастване от 32,1% във Вариант 2 в сравнение с Вариант 1, а при показателя 着 тази разлика е още по-значителна - 46%. Неутралният вид естествено показва обратната зависимост в нивата на съвпадение в употребата, тъй като при зададено по подразбиране максимално маркиране на текста, информантите са приели маркираните форми за сметка на неутралната, поради това нивата й на регулярна употреба в максималния вариант намаляват в сравнение с минималния. При показателя 过 наблюдаваме, както и при останалите маркери, по-голям относителен дял регулярни съвпадения в максималния вариант, но от друга страна – по-малък абсолютен брой маркирани позиции във Вариант 2.

Етап III: Определяне нивата на факултативност при Вариант 3 и Вариант 4 на изследването. По аналогичен начин, както и при анализа на данните от Вариант 1 и Вариант 2 се отчита степента на съвпадение (в %) в избора на маркерите. Статистическите данни се представят под формата на графики, които отчитат с какъв брой позиции са представени съвпаденията от 100% до 10% в употребата на формите. Също така се отчита относителния дял на всяко едно от нивата на факултативност спрямо общия брой позиции на употреба на изследваните показатели.

Вариант 3 (Раздел 4.4) отчита минималната съзнателна употреба на маркерите, за целта информантите *целенасочено* маркират в текста само позициите, които считат за *абсолютно задължителни*, и изпускането им там би било граматически недопустимо. По този начин се изследва минималната норма, или "задължителната" (според честотност на съвпаденията) употреба на граматичните маркери.

Вариант 4 (Раздел 4.5) отчита максималната съзнателна употреба на маркерите, за целта информантите *целенасочено* маркират в текста всички позиции, където употребата на показателите е *практически възможна*. По този начин се отчита *максимално допустимата употреба* на изследваните формативи.

Етап IV: Сравнение на резултатите от Вариант 3 и Вариант 4 с цел отчитане степента на вариране между минимално допустимата и максимално възможната съзнателна употреба *в индивидуален план* и в *рамките на групата* като цяло (Раздел 4.6). Резултатите са представени под формата на графики за всяка една от изследваните форми, като за референтна стойност са използвани данните от употребата в оригиналният текст.

Показателят 了 показва изключително големи амплитуди както в индивидуалното вариране, така и между участниците в експеримента като цяло. Най-големият отчетен индивидуален диапазон на вариране между минималната и максималната употреба на маркера е увеличение от 465%, а най-малкия - само 5%.

Показателят 过 показва нестандартни вариации в индивидуален план, като особено впечатляващ е фактът, че при трима от информантите в индивидуален план се наблюдават по-ниски стойности в максималната употреба, отколкото в минималната. Такава зависимост беше наблюдавана и при сравнението на интуитивната употреба като абсолютен брой позиции на маркиране с 过.

При **показателя** 着 най-голямата разлика в индивидуален план представлява увеличение от 178% между минималната и максимална употреба, а най-малката– само 8%.

Имайки предвид това, че всички случаи на употреба или изпускане на дадените маркери в текстовете на информантите представляват *езиково правилни варианти*, то можем да отчетем огромната вероятна амплитуда в избора между маркираната и немаркираната форма *в едни и същи контекстови условия* като сфера на факултативна употреба. От друга страна, значителната разлика между индивидуалните амплитуди на вариране сред носителите на езика доказват *изключително субективната преценка* относно минимално задължителната и максимално допустимата (факултативна) употреба.

Етап V: Обобщен анализ на сферата на факултативната употреба за трите изследвани показатели (Раздел 4.7) чрез сравнителен анализ на данните от изследванията в двата варианта на минималната употреба (Вариант 1 и Вариант 3) и максималната употреба (Вариант 2 и Вариант 4).

Обобщените данни са представени в Таблица 4.2. :

Обща употреба	了	过	着		**Индивидуална употреба**	了	过	着
Минимална регулярна	59	0	10		Минимална индивидуална	109	5	27
Референтна интуитивна	311	6	44		Референтна интуитивна	311	6	44
Максимална допустима	719	18	108		Максимална индивидуална	616	12	75
Разлика минимална - максимална употреба	660	18	98		Разлика минимална - максимална употреба	507	7	48
Разлика минимална - максимална употреба в %	1119%	---	980%		Разлика минимална - максимална употреба в %	465%	140%	178%
Разлика референтна - максимална употреба	408	12	64		Разлика референтна - максимална употреба	305	6	31
Разлика референтна - максимална употреба в %	131%	---	145%		Разлика референтна - максимална употреба в %	98%	100%	70%

Въз основа на обобщения анализ се определят границите на вариране между минималната, регулярна по степен на съвпадения граматична употреба и факултативната, субективно избираема и допустима употреба на изследваните маркери. Като основа за определяне на минималния стандарт на употреба е прието най-ниското регистрирано ниво (като брой маркирани позиции) на *регулярни съвпадения* в използването на изследваните показатели. Като максимална регистрирана граница в допустимата употреба е приет експерименталният текст с *най-големия отчетен брой маркирани позиции* сред обработените 50 индивидуални варианта на граматична редакция на текста. Възможното увеличение между минималната регулярна и максималната допустима употреба приемаме за сфера на факултативността, като за референтна стойност се приема употребата в оригиналния текст.

При **показателя** 了 се констатират изключително широки граници на вариране, които сочат, че увеличението между минималната регулярна и максималната допустима употреба, което попада в зоната на факултативността,

представлява нарастване от 1119% над нивото на минималната употреба и 131% над нивото на референтната употреба в оригиналния текст.

Показателят 过, попадащ заедно с 了 в перфективната аспектуална зона, поради своето специфично експериентивно значение и възможността в редица случаи да бъде взаимно заменяем с по-универсалния перфективен маркер 了, по принцип има многократно по-рядка употреба от последния. Регулярна употреба в минималния интуитивен вариант (Вариант 1) напълно отсъства, т.е. не е отчетена нито една позиция на съвпадение в избора на формата над 80%. Референтната употреба на автора е в 6 позиции, а максималната употреба е отбелязана в 18 позиции (Вариант 4).

Показателят 着 регистрира много широк диапазон на вариране, близък до този на показателя 了 – разликата между минималната регулярна и максималната допустима употреба, която формира зоната на факултативността, представлява нарастване от 980% над нивото на минималната употреба и 145% над нивото на референтната употреба в оригиналния текст.

Етап VI: Факторен и корелационен анализ на факултативността на аспектуално-темпоралните показатели 了, 过 и 着 (Раздел 4.8).

За основа на факторния и корелационен анализ са използвани обобщените емпирични данни от експерименталното изследване във Вариант 1 и Вариант 2, които представят минималната и максимална *интуитивна употреба* на маркерите, и по този начин в най-висока степен отразяват характеристиките на употреба на показателите в реални речеви условия.

Според поставените задачи на анализа бяха определени релевантните по отношение на факултативността на глаголните маркери лингвистични и текстологични фактори (описани в Глава II), като за всеки един от тях беше изработена система от признаци (променливи), по които да бъдат индексирани изследваните в експерименталния текст 1062 позиции, и по този начин да бъде отчетено наличието на връзка (корелация) между стойността на дадения признак и степента на съвпадение в употребата или неупотребата на изследваните граматични показатели.

В качеството на факторни променливи залагаме отделни признаци от всеки един от изследваните фактори. По този начин може да бъде отчетен множествения корелационен коефициент на съставения модел, който показва кумулативното влияние на групата фактори, взети заедно като условия за употреба на изследвания суфикс. След включването на отделните факторни променливи в различни модели, съдържащи последователни комбинации от признаците на всеки един от факторите, бяха определени моделите с най-висок множествен корелационен коефициент за всеки един от изследваните маркери. Тези модели са представени под формата на таблици (от табл. 4.3 до табл. 4.20) и са анализирани в дисертационното изследване. Корелационният коефициент се изчислява по метода на Пирсън – Браве. В рамките на модела се отчита и сравнява влиянието на различните факторни променливи чрез стандартизирания регресионен коефициент Beta.

Корелационният анализ на комбинации от семантични, синтактични и текстови фактори във връзка с конкретно реализираното аспектуално значение в текста показва следните основни модели на зависимости:

Степента на употреба на **глаголния суфикс** 了 $_1$ показва корелация с изразяването на двете основни аспектуални значения „завършено действие” и „предшестващо действие”. Релевантни фактори за честотата на употреба на маркера са семантичния тип на предиката – „пределен” и типа на аргумента – „определен”.

Функциите и факторите за употреба на **фразовата частица** 了 $_2$ се разграничават според съчетаемостта на маркера, от една страна – с глаголи-действия, и от друга – със статични предикати или фрази, изразяващи постоянни, повтарящи се действия или ситуации от типа иреалис. В първия тип случаи маркерът изразява основно перфектно или перфективно значение, а във втория – аспектуално-темпоралното значение „промяна в ситуацията, актуална към дадения момент”.

При употребата си като маркер за перфект, 了 $_2$ се използва при отсъствие на определен аргумент (има отрицателна корелация с този фактор), и показва ясно изразена зависимост от типа текстови режим – положителна и значима корелация при диалогичен режим и явна отрицателна корелация при повествователен режим. Семантичният признак пределност/непредленост на предиката не показва определено влияние върху маркирането на завършено действие в позиция в края на фразата. По тези три признака се получава ясно диференциране на факторите в сравнение с употребата на глаголния суфикс 了 $_1$.

Употребата на 了 $_2$ с нединамични предикати показва явна корелация с видово-времевото значение „промяна в ситуацията”. Факторите, които се открояват като статистически значими при този тип употреба, са текстовият режим – диалогичен, който също така беше отчетен като релевантен и при другия тип функции на показателя 了 $_2$. Освен това, в този модел е съществен факторът „край на дискурса”. Тази корелация отразява една от специфичните текстообразуващи функции на 了 $_2$ и не показва статистическа значимост при другите показатели.

Употребата на **показателя** 过 показва явна корелационна зависимост от изразяването на аспектуалното значение „експериентивност”. Статистически значим е факторът „тип на предиката – пределен”, а факторите „тип на аргумента”, „тип на изречението”, „място в дискурса” и „текстови режим” не оказват съществено влияние върху степента на употреба на показателя 过.

Факторният анализ върху употребата на **показателя** 着 определи три детерминантни признака в сферата на аспектуалните значения – изразяването на продължително действие, на едновременно протичащи действия, и на фоново действие. Останалите разглеждани фактори не оказват значително влияние върху експликацията на маркера. От типовете предикати относително по-силна връзка показват статичните, при отсъствие на аргументи след предиката. По отношение на мястото на фразата в дискурса, употребата на маркера показва положителна, макар и слаба корелация с начална позиция, и отрицателна корелация с признака „край на дискурса”. На тази основа можем да направим извода, че оформеното с 着 изказване няма завършваща функция в дискурса на повествованието.

В резултат на факторния анализ беше установено, че общият корелационен коефициент, дори и при най-продуктивните факторни модели, варира в границите

на 0.3 – 0.53, т.е. и най-високите регистрирани нива показват средна степен на зависимост между факторите и резултативната променлива. Степента на детерминация на изследваните модели показва, че само около 25% до 42% от употребата на показателите може да бъде обяснена с влиянието на факторите на ниво ситуационен вид, синтактични и дискурсни позиции и режим на повествованието. Това доказва, че функционирането на аспектуално-темпоралните форми в речта е обусловено в по-голяма степен от екстралингвистичните – акцентни, стилистични, експресивно-модални и други прагматични фактори.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационната работа анализира явленията вариантност и факултативност на аспектуално-темпоралните показатели в СКЕ на базата на експериментално изследване. Основните изводи и заключения са следните:

1. Показателите 了, 过 и 着 се характеризират с много висока степен на мултифункционалност, вариативност и факултативност. Основните функции на изследваните показатели зависят на първо място от семантичния тип (начин на глаголното действие) на предиката и се проявяват в контекстуално-независими условия. Всеки един от изследваните показатели има специфична съчетаемост/несъчетаемост с предикати от определени семантични класове. Модификациите на ситуационния вид и съответно възможните комбинации и трансформации в аспектуалните функции на глаголните маркери се проследяват на ниво глаголна лексема, на базово синтактично ниво и на ниво изречение.

3. Под влияние на определени контекстуални фактори, а също и в зависимост от характеристиките на конкретната речева ситуация, аспектуално-темпоралните показатели могат да неутрализират някои свои прототипни семантични компоненти, или да реализират вторични, условно-мотивирани функции.

4. В случаите, когато аспектуално-темпоралните характеристики на изказването са експлицитно изразени чрез други, главно лексикални средства, или се предават имплицитно чрез контекста, в условията на редундантност глаголните формативи придобиват **висока степен на факултативност**, т.е. граматична незадължителност. В тези условия маркерите трансформират функциите си в акцентни, актуализиращи характеристиките на предиката. Аспектуално-темпоралните показатели могат да изпълняват също така допълнителни експресивно-модални, стилистични и ритмични функции, а показателят 了 функционира и като фразообразуващ и текстообразуващ (дискурсен) маркер.

5. Факултативността на граматичните показатели в съвременния китайски език се проявява на фона на съществуването на т.нар. общ, или неутрален вид. Глаголът без каквито и да било формални показатели може да се използва за изразяване на широк диапазон от аспектуални значения, които се *реализират в рамките на контекста*. **Неутралният вид** показва най-висока степен на *обективна регулярност* (задължителност) в сравнение с вариантите за маркиране, която представлява 69,6% от общия брой позиции на употреба на немаркираната фраза. Сферата на употреба на маркираните форми като цяло е много по-вариативна, като регулярната употреба в нея заема между 17% и 20% при **показателите** 了 и 着, а при 过 такава напълно отсъства. Това означава, че могат

сравнително ясно да бъдат определени принципите, при които *използването на показателите е невъзможно*, докато дори и когато са в сила типичните езикови правила за употреба, *маркерите могат да бъдат изпускани* при определени контекстуални и речеви условия.

6. Корелационният анализ на комбинации от семантични, синтактични и текстологични фактори за употребата на формативите показа, че максималната степен на детерминация на изследваните модели достига до около 40%. Това доказва, че реализацията на аспектуално-темпоралните форми в речта е мотивирана в по-голяма степен от надезиковите условия – от акцентни, модални, стилистични и други прагматични фактори.

7. Перспективни насоки за бъдещи изследвания в тази област са системното изучаване на прагматичните фактори за реализацията на граматичните показатели в речта и въпросите за стиловата вариантност на аспектуално-темпоралните показатели – в зависимост от функционалния стил на езика: официален или разговорен/художествен. Също така интерес представляват факторите за субективното вариране в употребата на маркерите – изследване на социо-лингвистични фактори, регионални и диалектни влияния и др.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИЯТА

1. На основата на най-новите изследвания в аспектологията, функционалната лингвистика и прагматиката е разработен оригинален градуален модел за описание на вариращите глаголни формативи в СКЕ, който проследява функционирането им чрез възможните модификации – усложнение или неутрализация на компоненти в аспектуално-темпоралната семантика на няколко последователни нива: глаголна лексема, ядрено синтактично ниво, контекстуално-независимо просто изречение, стандартни синтактични конструкции, сложно изречение, цялостен дискурс и контекст. При това се отчита влиянието на надезиковите фактори – акцентни, модални, стилистични и др. при реализацията на аспектуално-темпоралните форми в речта.

2. За първи път се провежда подобен род експериментално изследване върху факултативността на глаголните категории в СКЕ, за целта е разработена оригинална методология за цялостно експериментално изследване в четири варианта с цел отчитане границите на вариране между минимално необходимата и максимално допустимата интуитивна и съзнателна употреба на маркерите при еднакви контекстуални условия и в максимално близка до реалната езикова ситуация. В рамките на експерименталното изследване беше определен набор от релевантни признаци (семантични, синтактични, текстообразуващи и др.), оказващи влияние върху функционирането на маркерите.

3. Емпиричното изследване и анализа на получените данни бяха осъществени чрез интердисциплинарен подход, интегриращ различни статистически методи и множествения факторен и корелационен анализ за изследване на явленията вариантност и факултативност в китайската аспектуално-темпорална система.

4. Резултатите от научния анализ за първи път показват чрез обективни и универсални параметри границите на факултативността, доказват съществените

разлики между интуитивната и съзнателната употреба, както и значителните индивидуални разлики и субективна мотивираност в използването на глаголните формативи.

5. За първи път чрез прилагането на множествен корелационен анализ бяха статистически определени най-важните факторни модели и беше установена степента на детерминация на всеки един от признаците и на факторните модели като цяло върху употребата и факултативността на маркерите. Резултатите доказаха изключително важната роля на надезиковите, прагматични фактори във функционирането на аспектуално-темпоралните показатели.

6. Анализите и изводите въз основа на експерименталното изследване могат да бъдат приложени в актуализиране методиката на преподаване на факултативните аспектуални форми.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Цанкова, А. „Факултативност и определяне на граматичните категории в китайския език” – в сп. „Език и литература”, София 2009;
2. Tsankova, A. „Markedness Analysis of ChineseVerbal Constructions: Interaction between Semantics, Syntax and Pragmatics”. – In: „The Silk Road”, Sofia 2011;
3. Цанкова, А. „Квантитативный анализ варьирования в употреблении аспектуально-темпорального маркера –zhe в современном китайском языке“ – в сб. „Армения и Китай: 20 лет сотрудничества в области политики, экономики, языка и культуры”. Ереван, 2012;
4. Цанкова, А. „Форми на вариантност и факултативност в китайския и японския в сравнение с българския език” – в сб. „Япония – времена, духовност и перспективи”. София, 2012;
5. Цанкова, А. „Условия и степень необязательности видо-временных показателей в современном китайском языке” – в „Сборник тезиссов XXVII-ой Международной научной конференции по источниковедению и историографии страни Азии и Африки”, Санкт-Петербург, 2013;
6. Цанкова, А. „Трикомпонентна структура на аспектуалността в съвременния китайски език” – в сб. „Страните от Източна Азия и света – взаимоотношения и взаимодействия“. София, 2013.